
Teresa Claramunt (1862-1931): propagandista i activista llibertària

Laura Vicente i Villanueva

Aquest article és un repàs del treball d'investigació realitzat gràcies a una beca de recerca sobre la memòria històrica de la dona a Sabadell, que l'Ajuntament de Sabadell concedí a l'autora l'any 2002.

El treball d'investigació va tenir com a centre de la recerca la biografia de Teresa Claramunt i Creus, nascuda a Sabadell l'any 1862. No es pretenia fer una biografia convencional, sinó que el treball s'inscrivia en la línia que, des dels anys vuitanta, pretén recuperar, per a la història acadèmica, els subjectes individuals i els relats de les seves vides des d'una perspectiva que els inclou i els integra en les anàlisis socials i polítiques més generals.

Amb aquest treball sobre Teresa Claramunt també es pretenia trencar l'estreta vinculació entre biografia i poder. Sembla que només els que han triomfat o han imposat les seves tesis o el seu ideari han estat objecte d'atenció biogràfica, mentre que els heterodoxos, en el sentit més ampli de la paraula, han quedat exclosos d'aquesta atenció. Teresa Claramunt és una gran heterodoxa pel fet que, tot i ser una dona obrera, arribà a desenvolupar un pensament feminista, sindicalista i anarquista.

El pas del temps i la falta d'informació han pogut contribuir a la mitificació de la figura de Teresa Claramunt com a model de dona obrera, honorada, sacrificada per l'ideal i coherent fins al final de la seva vida. El fet que Frederica Montseny admirés Claramunt i la considerés la seva mare espiritual fou decisiu en aquest procés de mitificació del personatge.¹

El meu plantejament² es va basar a no acceptar aquesta mitificació ni contribuir-hi, i a tractar de no realitzar una biografia convencional centrada únicament en el personatge, sinó partir del subjecte individual i del relat de la seva vida des d'una perspectiva que la inclou i la integra en les anàlisis socials i polítiques més generals.³ A pesar de les nombroses referències a Teresa Claramunt quan es parla de les dones rebels del final del segle XIX, ben poca cosa se'n sabia i les poques dades que hi havia es repetien sense aportar gaires novetats.⁴

La realització d'aquest estudi va topiar amb l'habitual manca de dades quan es vol fer la biografia d'un treballador i, encara més, si es tracta d'una dona treballadora (en el cas de Claramunt, aquesta escassetat es dona sobretot respecte a la infància i els anys

juvenils), de manera que es produeix una impossibilitat biogràfica.⁵ El fet del buit biogràfic no vol dir que no es pugui escriure sobre aquesta dona, ja que es pot parlar del que es fa contra la seva vida, al seu voltant i sense comptar amb la seva vida. Tot i això, resulta molt difícil plasmar en una biografia les condicions de misèria material i discriminació social dels treballadors, és a dir, allò que la civilització solament pot presentar com a mancança, com a buit.

De tota manera, Claramunt no va ser sempre una dona desconeguda i, a partir de la segona meitat dels anys vuitanta, va ser una dona rellevant dins l'anarquisme català. Aquesta rellevància no vol dir que es tingui gaire informació sobre la seva vida personal, ja que era extremament reservada sobre aquest aspecte, però sí que es té força informació sobre la seva vida pública i les seves idees polítiques.

Infància i joventut fins a la "vaga de les set setmanes" (1862-1883)

Teresa Claramunt va néixer a Sabadell, a les 11 del matí del dia 4 de juny de 1862, a casa seva, situada al

1 Frederica Montseny mai no oblidava mencionar Teresa Claramunt en els seus escrits. Són especialment rellevants els seus articles "Las vestales del ideal", *La Revista Blanca* (Barcelona), núm. 161 (1.02.1930), p. 397-399; "Teresa Claramunt o una vida heroica", *El Luchador* (24.04.1931), reproduït a Frederica MONTSENY, *Escrits polítics de Frederica Montseny*, Barcelona: La Gaya Ciencia-Centre d'Estudis d'Història Contemporània, 1979, p. 39-40. De la mateixa autora, "Una peregrinació sentimental. Las tumbas olvidadas", *La Revista Blanca* (Barcelona), núm. 315 (1.05.1932); "Francisca Saperas ha muerto", *Solidaridad Obrera* (29.08.1933); "Glosas: la última de las vestales", *La Revista Blanca* (Barcelona), (20.09.1935), p. 912.

2 Aquest article té l'origen en un treball meu inèdit, que, amb el títol de "Teresa Claramunt i Creus (1862-1931). Pionera del feminisme, sindicalista i anarquista", va rebre el suport de la Beca d'investigació de la memòria històrica de les dones de l'Ajuntament de Sabadell.

3 Una reflexió sobre la biografia com a disciplina històrica que s'ha rehabilitat des dels anys vuitanta i l'auge relatiu d'aquest gènere a Isabel BURDIEL; Manuel PÉREZ LEDESMA (coord.), *Liberales, agitadores y conspiradores*, Madrid: Espasa Calpe, 2000, p. 13.

4 Respecte a les aportacions bibliogràfiques més destacades s'ha de mencionar Lola ITURBE, *La mujer en la lucha social. La Guerra Civil de España*, México DF: Editores Mexicanos Unidos, 1974. També va aportar informació sobre Claramunt el llibre d'Andreu CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'oposició. II: República i acció directa 1868-1904*, Sabadell: Edicions Riutort, 1977. Una menció especial mereixen les obres de Pere Sánchez, que han situat Claramunt dins el moviment lliurepensador i han ressaltat, d'aquesta manera, una faceta desconeguda d'aquesta propagandista. Pere SÁNCHEZ I FERRÉ, *La maçoneria a Catalunya, 1868-1936*, Barcelona: Edicions 62, 1990; *La maçoneria en la societat catalana del segle XX*, Barcelona: Edicions 62, 1993; "Els orígens del feminisme a Catalunya: 1870-1926" parts 1 i 2, *L'Avenç*, núm. 222-223 (1998), p. 8-12 i 6-11 respectivament. Breus referències sobre Claramunt han aparegut en altres treballs com: José ÁLVAREZ JUNCO, *La ideología política del anarquismo español (1868-1910)*, Madrid: Siglo XXI, 1976; *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid: Alianza, 1990; Josep M. HUERTAS CLAVERIA, *Obrers a Catalunya. Manual d'Història del Moviment Obrer (1840-1975)*, Barcelona: L'Avenç, 1982; Isaias LAFUENTE, *Agrupémonos todas. La lucha de las españolas por la igualdad*, Madrid: Aguilar, 2003; Mary NASH, *Mujer y movimiento obrero en España, 1931-1939*, Barcelona: Fontamara, 1981; Mary NASH, Susanna TAVERA, *Experiencias desiguales: Conflictos sociales y respuestas colectivas. (Siglo XIX)*, Madrid: Síntesis, 1995; Antonina RODRIGO, *Una mujer libre. Amparo Poch y Gascón, médica y anarquista*, Barcelona: Flor del Viento, 2002. En l'enciclopèdia *Mujeres en la Historia de España. Enciclopedia Biográfica*, Barcelona: Planeta, 2002, hi ha una biografia de Teresa Claramunt de Susanna Tavera.

5 Aquest fet, Ignasi Terrades el recull amb el concepte d'"antibiografia" a Ignasi TERRADES, *Eliza Kendal. Reflexiones sobre una anti-biografía*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1992.

carrer de Lacy.⁶ La seva família era una família obrera industrial amb una gran mobilitat, relacionada amb les oportunitats canviants de l'ocupació industrial. Les possibilitats d'aconseguir una ocupació industrial permanent eren escasses i estaven subjectes a l'adquisició d'experiència prèvia i qualificació. La mobilitat de les famílies obreres suggereix que l'habitatge i la pobresa foren problemes importants en la vida d'aquestes famílies.⁷

Els Claramunt es poden considerar una família industrial. Els avis paterns procedien de Capellades, nucli cotoner i paperer –l'avi Ramon–, i d'un nucli tèxtil llaner del departament de l'Aude, a Limós, França –l'àvia Margarida Munier–. Margarida Munier⁸ era filla d'un bataner francès establert a Sabadell el 1824, ciutat on va conèixer Ramon Claramunt i s'hi va casar. Aquest matrimoni, després de passar un parell d'anys a Martorell (1827-1828), va arribar a Alcoi, nucli tèxtil llaner, on va romandre vint anys i on va néixer Ramon Claramunt, pare de Teresa. L'any 1849, la família Claramunt va tornar a Sabadell, i Ramon Claramunt va conèixer Joaquina Creus i Masana, natural de Jonquieres, i es van casar els anys cinquanta. Aquest matrimoni va tenir dues filles a Sabadell: Maria, que va néixer l'any 1858, i Teresa, l'any 1862.

Quan Teresa tenia al voltant de tres anys i, per tant, havia superat l'edat de lactància, es produí una clara situació de fragilitat en l'economia familiar, perquè el desequilibri entre ingressos i despeses del pressupost familiar assolí la fase més crítica: família simple de quatre membres, amb dues nenes petites i una acumulació de tasques domèstiques per a la mare que feia molt difícil que pogués treballar fora de casa; per tant, l'únic salari era el del pare. El caràcter insuficient d'aquest salari o, fins i tot, la pèrdua de la feina de Ramon Claramunt portaria la família a una situació per sota del llindar de pobresa i a prendre la decisió d'emigrar a Barbastre.⁹

A la ciutat de Barbastre van viure deu anys, durant els quals van néixer tres fills més: Josep, Àngel (que va morir de petit) i Purificació. Encara que les despeses familiars van augmentar, les dues filles grans van començar a treballar quan van arribar a l'edat legal, deu anys, i, per tant, els ingressos també es van incrementar.

L'economia familiar no devia ser gaire bona, ja que uns quants mesos després de néixer Purificació van tornar cap a Sabadell. També és possible que pogués influir en la seva marxa de Barbastre el compromís polític que havia tingut Ramon Claramunt durant tot el Sexenni Revolucionari i, especialment, durant el període republicà. El dia 30 de juny de 1875, la família Claramunt i Creus arribà de nou a Sabadell.

La tornada a Sabadell dels Claramunt va coincidir amb una onada de prosperitat i bons negocis, coneguda com la *febre de l'or*, que es va desenvolupar a partir de 1871 i fins a 1883. Aquesta etapa, de fort creixement de la indústria tèxtil, va comportar la substitució dels telers manuals pels mecànics, l'augment del nombre d'unitats de funcionament i l'ús creixent de l'energia de vapor, que va provocar un important increment de la productivitat.¹⁰ També durant aquesta etapa de l'últim terç del segle XIX es va produir un procés de feminització de les plantilles en les indústries tèxtils per mantenir els límits salarials baixos. Fins i tot abans d'assolir el mínim d'edat fixat per la llei, les nenes acompanyaven els seus pares a les fàbriques. Aquestes nenes s'encarregaven d'escombrar els locals i ajudar, en certes feines, els obrers adults per uns quants cèntims setmanals: eren les *xinxes de fàbrica*.

Quan Teresa Claramunt va començar a treballar a Sabadell, la jornada laboral era d'onze hores i el salari d'aprenenta podia oscil·lar entre un i sis rals.¹¹ Les poques referències que es van fer posteriorment a l'ofici de Claramunt sempre assenyalaven que era teixidora. L'experiència laboral que va viure Teresa Claramunt en les fàbriques tèxtils llaneres de Sabadell fins a 21 anys va ser decisiva per vincular-la a la seva classe social i, sobretot, va ser la clau que la va vincular a les dones treballadores, amb les quals compartia una mateixa experiència i una mateixa vida.

A més de l'experiència laboral, Claramunt va entrar en contacte amb un ambient social i una ideologia, caracteritzats pel desenvolupament d'un sindicalisme radical al voltant de la Federació de Trabajadores de la Región Española (FTRE) i un anarquisme moderat de base col·lectivista.¹² Encara que no se sap quan va afiliar-se Teresa Claramunt a alguna secció adherida a la FTRE, sembla evident que els plantejaments i els ideals d'aquesta organit-

NACIMIENTO.

El dia 4 del mes de *Junio* de 1862 y hora de las 11 de la *mañana*
Nació una *niña* en la casa núm. de la calle *Laci* - Barrio. 3^o del distrito 1^o
Nombre y apellido del padre *Ramon Claramunt*
Pueblo de su naturaleza *Alcoy*
Provincia *Alicante*
Oficio ú profesión *Mayor-domo*
Nombre y apellido de la madre *Joaquina Breus*
Pueblo de su naturaleza *Jauqueras*
Provincia *Barina*
Nombre del abuelo paterno *Ramon Claramunt*
Pueblo de su naturaleza *Layretades*
Provincia *Barina*
Nombre de la abuela paterna *Margarita Munier*
Pueblo de su naturaleza *Lirrot (Francia)*
Provincia
Nombre del abuelo materno *José Breus*
Pueblo de su naturaleza *Jauquera*
Provincia *Barina*
Nombre de la abuela materna *Maria Masana*
Pueblo de su naturaleza *Jauqueras*
Provincia *Barina*

Sabadell 5 de *Junio* de 1862

147

Figura 1. Partida de naixement de Teresa Claramunt, 5 de juny de 1862 (AHS. AMH 1311/2).

6 Segons consta en el Registre Civil Municipal que es pot consultar a l'Arxiu Històric de Sabadell. També va ser inscrita en el Registre Parroquial de Sant Fèlix de Sabadell, amb data 5 de juny de 1862, tal com constava en el Registre Civil de Sabadell quan es va casar, ja que el Registre Parroquial va ser destruït.

7 Aquestes característiques de les famílies obreres industrials a Enriqueta CAMPS I CURA, "Migracions i cicle familiar a Sabadell al segle XIX", *Arxaona*, núm. 5 (1989), p. 13-14.

8 Margarida Munier apareixia en el padró general de 1826 com una noia que tenia 24 anys i feia 22 mesos que residia a Sabadell. Aquesta informació és d'un article de Josep TORMO COLOMINA, "Josep Claramunt", *Diari de Sabadell* (22.01.2003), p. 2.

9 Sobre la ciutat de Barbastro, M. Pilar LASCORZ GARCÉS, *Barbastro y su desarrollo urbano en el siglo XIX*, Osca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 1987.

10 Sobre aquests anys, entre 1870 i 1900, resulta bàsic Esteve DEU I BAIGUAL, "Consolidació i lideratge de la indústria tèxtil llanera" dins Sebastià BALFOUR *et al.*, *Indústria i ciutat, Sabadell, 1800-1980*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, p. 70-71.

11 Els salaris variaven molt segons la feina, el lloc geogràfic, l'edat i el sexe; per tant, aquesta dada del salari d'aprenenta no deixa de ser una referència per poder-nos fer una idea del que podia cobrar Teresa Claramunt a tretze anys. La dada que s'ha donat a AIT, *Actas de los Consejos y Comisión Federal de la Región Española (1870-74)*, Tomo I: Septiembre-octubre 1872. Transcripción, estudio preliminar, notas e índices por Carlos Seco Serrano, Barcelona: Universidad de Barcelona, 1972, p. LXVI.

12 Per conèixer l'ambient social i la ideologia a Sabadell als anys setanta i vuitanta, AIT, *Cartas, Comunicaciones y Circulares del III Consejo Federal de la Región Española*, (3 vol.). Tomo I: Septiembre-Octubre 1872, Transcripción, estudio preliminar, notas e índices por Carlos Seco Serrano. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1972; Andreu CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'oposició. II: República i acció directa 1868-1904*, op. cit. p. 9-21; Josep M. BENAUL, "Industrialització i moviment obrer a Sabadell, 1840-1868", *Estudi General*, núm. 1 (1981), p. 187-197.

zació arribarien a Claramunt a través de la seva participació o col·laboració amb vagues per reivindicacions laborals, la seva assistència a conferències i mítings, la lectura del setmanari d'esquerres *Los Desheredados*, que va començar a publicar-se l'any 1882, i, principalment, el coneixement d'homes i dones lligats a la FTRE.

El sindicalisme a Sabadell tenia, de fet, una gran tradició des de la Primera Internacional i havia impulsat un associacionisme apolític i flexible, l'ús de la vaga com a tàctica dominant i dues reivindicacions: la jornada laboral de vuit hores i la vaga general. El desenvolupament d'aquest sindicalisme va quedar tallat per la clandestinitat en què es va veure obligat a viure a partir del gener de 1874.¹³ L'any 1881 es va iniciar una onada de vagues, relacionada amb la situació política de més llibertats i la reorganització sindical, que es va mantenir durant els anys 1882 i 1883.

En aquests primers anys de la dècada dels vuitanta, Teresa Claramunt no era anarquista, com tampoc no ho era una part important dels treballadors organitzats. Segurament es movia entre el republicanisme federal, que li hauria transmès el seu pare, i uns plantejaments obreristes radicals que podien ser a prop del col·lectivisme però sense definir-se d'una manera clara. Aquesta mateixa ideologia tenia Antoni Gurri, que va conèixer al voltant de 1882-1883 i amb el qual es va casar el 12 de gener de 1884.

Antoni Gurri Verges era teixidor i havia nascut a Granollers el 1857. Quan va conèixer Teresa, cinc anys més jove que ell, era casat. La relació que van mantenir abans de la mort de la dona de Gurri, el 15 d'agost de 1883, resulta impossible de conèixer, però algun tipus de relació sentimental tenien, ja que es van casar quatre mesos després de la mort de la primera dona de Gurri. Antoni Gurri era un home cone-

148

13 La informació sobre els anys de clandestinitat de la FTRE a Jordi PIQUÉ i PADRÓ, *Anarco-col·lectivisme i anarco-comunisme. L'oposició de dues postures en el moviment anarquista català (1881-1891)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

14 La constatació que Antoni Gurri havia estat delegat en diversos congressos obrers a *Los Desheredados*, núm. 29 (19.11.1882). La seva participació en una vetllada instructiva, en què va llegir una poesia titulada "Un desitx", *Los Desheredados*, núm. 38 (20.01.1883). La subscripció a favor de federals presos apareix a *Los Desheredados*, núm. 14 (5.08.1882) i núm. 16 (19.08.1882).

15 Els treballadors de la llana estaven distribuïts en 36 fàbriques mogudes pel vapor i en deu que aprofitaven les aigües del riu Ripoll, mogudes per la força hidràulica. Albano Rosell recordava que, en aquesta època, totes les fàbriques eren mogudes a vapor i que li agradava pujar a una "eminancia y desde ella contemplar la ciudad y contar sus chimeneas humeantes, de las que se percibían más de sesenta de dimensiones considerables": Albano ROSELL, "Vidas trágicas. Mateo Morral. Francisco Ferrer", [treball inèdit], Montevideo, 1940, p. 22.

16 Aquesta circular es va reproduir dins la secció "Última hora" de *Los Desheredados*, núm. 56 (26.05.1883).

17 Efectivament, *La Tramontana*, núm. 102, deia, en la pàgina 1, que les societats obreres fan la petició "sense parlar de vaga".

18 La informació respecte a la convocatòria de la vaga per part d'alguna societat és de *La Tramontana*, núm. 102 (31.05.1883), i la referència a la temeritat és d'*El Productor*, núm. 28 (4.03.1887).

19 Aquesta informació de l'informe del Consell de la Unión Manufacturera a Andreu CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'oposició*, vol. II: *República i acció directa 1868-1904*, op. cit., p. 10, 60. Fins i tot en la cinquena setmana de vaga es menciona a *Los Desheredados*, núm. 61 (30.06.1883), que havia aparegut un full signat per "varios obreros" en el qual s'explicava que, segons alguns articles del Congrés de Sevilla i segons els Estatuts Regionals, es condemnaven les vagues insolidàries.

20 La informació sobre les dues reunions prèvies a la vaga apareixien en el *Diario de Sabadell*, núm. 120 (29.05.1883).

21 *Diario de Sabadell*, núm. 121 (30.05.1883).

22 Aquest plantejament que Teresa Claramunt va ser una de les dirigents de la vaga el trobem diverses vegades en el llibre d'Andreu CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'oposició*, vol. II: *República i acció directa 1868-1904*, op. cit. Per exemple diu que els piquets revolucionaris que van fer possible la vaga el primer dia eren dirigits per Teresa Claramunt, p. 10, 56. També afirma Castells que el "cervell" del moviment local el 1883 va ser López Montenegro i, afegits a aquest, Josep Miquel, Marian Burguès i Teresa Claramunt, p. 10, 45.

23 Aquest plantejament es basa en el fet que Claramunt no va aparèixer mencionada mai, fins després de la vaga, en el diari *Los Desheredados*. Cap testimoni de l'època no parla del protagonisme de Claramunt en la vaga, ni els diaris ni Marian Burguès quan recordava la vaga a *Sabadell del meu record*, Sabadell: Joan Sallent, impr., 1929, p. 192. Tampoc Soledad Gustavo no fa referència a aquest suposat paper dirigent de Claramunt quan escriu el famós article titulat "Teresa Claramunt ha muerto" en *La Revista Blanca*, que va ser reproduït a Lola ITURBE, *La mujer en la lucha social. La guerra civil de España*, op. cit.

24 Aquest és el plantejament de Frederica Montseny que apareix en el llibre de Carmen ALCALDE, *La mujer en la guerra civil española*, Madrid: Cambio 16, 1976, p. 179; Lola ITURBE, en un article titulat "Teresa Claramunt", aparegut en la revista *Mujeres Libres*, núm. 12 (maig 1938), diu que Teresa Claramunt va iniciar la seva acció social a Sabadell l'any 1884 i no el 1883, any de la vaga de les set setmanes.

gut a Sabadell per la seva activitat sindical, ja que havia participat com a delegat en diversos congressos obrers abans de 1882 i era freqüent la seva participació en vetllades instructives i en la recollida de diners a favor de republicans federals presos.¹⁴

Claramunt es va sentir atreta per homes i dones com Antoni Gurri, més grans que ella i amb una certa experiència sindical, i d'aquesta atracció va sorgir l'enamorament que la va portar al matrimoni una vegada Antoni Gurri va quedar vidu.

L'ambient social a Sabadell al principi dels anys vuitanta era un ambient d'una certa conflictivitat social i, sobretot, d'organització i propaganda al voltant de la FTRE. El Congrés Comarcal, celebrat el juliol de 1882, i el Congrés Regional del setembre del mateix any havien remarcat la importància de la lluita per la jornada laboral de vuit hores. A Sabadell, la petició de la reducció de jornada havia estat present ja en alguns conflictes, com les vagues del ram de la construcció, i, per tant, era una reclamació present en les reunions, la propaganda i els conflictes laborals sabadellencs.

Si hi havia un sector a Sabadell que pogués plantejar aquesta reivindicació amb possibilitats d'èxit era el dels treballadors i treballadores de la llana, ja que la meitat dels obrers de Sabadell treballava en la indústria tèxtil de la llana.¹⁵

El moviment que va provocar la *vaga de les set setmanes* (1883) es va iniciar quan la Unión de Trabajadores de la Lana, integrada a la FTRE, desenvolupava un procés d'organització sota el principi de la resistència i aconseguí agrupar un miler de treballadors d'un total, aproximadament, de 12.000. La Unión de Trabajadores de la Lana va presentar una circular als fabricants de Sabadell,¹⁶ en la qual els demanava una reunió per parlar de la reducció de la jornada laboral mantenint el mateix jornal. En la circular no es parlava de la possibilitat de convocatòria d'una vaga¹⁷. Els fabricants no solament no van rebre la comissió enviada per la Unión de Trabajadores de la Lana, sinó que, a més, la van fer esperar en el local del Gremi de Fabricants durant una hora, en una clara actitud de menyspreu cap a aquesta organització.

Va ser com a conseqüència d'aquests fets que alguna societat amb "*entusiasmo rayano en temeridad*" va convocar una vaga a la qual van acudir, amb

sorprenent unanimitat, uns 12.000 treballadors¹⁸ el 28 de maig de 1883. Sembla bastant clar, doncs, que la vaga es va desencadenar sense gaire preparació i confiant en la solidaritat de la resta de treballadors de la FTRE. No era una vaga reglamentària, ja que no es disposava de caixa de resistència i, a més, la Unión Manufacturera no havia estudiat si era factible la vaga abans de convocar-la. De fet, el Consell de la Unión Manufacturera de la FTRE va informar, en acabar la vaga, que aquesta va ser declarada sense la prèvia aprovació de les seccions i, per tant, era insolidària. També s'hi afegia que, a pesar de no ser una vaga reglamentària, els individus i les seccions havien fet grans sacrificis per socórrer els vaguistes més necessitats.¹⁹

Malgrat la precipitació en la convocatòria de la vaga, es van fer dues assemblees generals abans d'iniciar-la i una tercera, ja encetat el conflicte, només de dones. Les reunions prèvies a la vaga van ser multitudinàries i en la segona es va votar la vaga.²⁰ La reunió de dones era molt significativa, ja que a la falta de preparació de la vaga es podia afegir un altre fet desfavorable, i que podia fer-la fracassar, que era la poca mobilització de les dones, que es podia constatar en la seva minsa afiliació a les societats d'ofici i, per tant, la seva escassa assistència a les reunions preparatòries de la vaga. De fet, aquesta reunió de dones "*sólo tuvo por objeto animarlas a fin de que sostengan la huelga hasta último trance*".²¹

Aquesta reunió de dones del 28 de maig planteja quin pogué ser el paper de Claramunt en la *vaga de les set setmanes*. Fins ara s'ha considerat que Claramunt va ser una de les figures protagonistes de la vaga i, fins i tot, que va ser una de les seves dirigents més rellevants.²² Tanmateix, la realitat era que Claramunt era en aquells moments una perfecta desconeguda i que, per tant, no va tenir cap paper rellevant en la vaga.²³ Ara bé, el fet que fos desconeguda i que no hi tingués cap paper rellevant no vol dir que no participés en la vaga. És probable que Claramunt hagués començat a prendre part en les assemblees de la fàbrica on treballava i, a poc a poc, prengué la paraula en reunions més generals, com la del primer dia de vaga o en altres de posteriors.²⁴

El conflicte es plantejà com una vaga de dignitat i de resistència: "*el desafío es a muerte por inani-*

ción”, deia el diari *Los Desheredados*.²⁵ La posició dels fabricants, agrupats en el Gremi de Fabricants, va ser també de resistència a ultrança, com era habitual en ells davant les vagues realitzades a Sabadell abans de 1883, i, convençuts de les seves raons, van decidir tancar ells mateixos les fàbriques fins que els obrers reconegueren la seva errada de convocar la vaga. Sembla bastant clar que les dues parts van considerar la vaga una prova de força i resistència, i que perdre la vaga significaria reforçar la posició de l’altre. Per als treballadors, en ple procés d’organització, era vital guanyar la vaga per demostrar l’eficàcia de la FTRE i ampliar la seva capacitat de lluita i negociació. Per als fabricants, era també vital guanyar la vaga per mantenir el seu poder i no estar obligats a negociar col·lectivament amb les societats obreres.

150

La vaga va començar el dilluns 28 de maig i va acabar el 17 de juliol. Va ser una vaga llarga i dura, que va acabar amb el fracàs dels treballadors. Aquest fracàs va provocar l’allunyament i l’abandó de les societats obreres per part dels treballadors i el *pacte de fam* contra els vaguistes més actius (unes cent persones), que van quedar sense feina.

Des del punt de vista personal, sembla molt probable que Claramunt comencés a tenir una relació més estreta amb alguns dirigents de l’organització

obrero i no es pot descartar que fos durant aquestes setmanes de vaga quan va començar a tenir una relació més íntima amb Antoni Gurri. També és molt probable que Claramunt fos una de les persones acomiadades després de la vaga, ja que, quan es va casar amb Antoni Gurri, el gener de 1884, no treballava fora de casa i es dedicava a “*las labores propias de su sexo*”.²⁶

De tota manera, la participació de Claramunt en la vaga de les set setmanes no solament va tenir un efecte rellevant en la seva vida personal, sinó que també es pot considerar el punt de partida de l’activisme de Claramunt en l’activitat societària. A més a més, aquesta experiència en la *vaga de les set setmanes* va ser decisiva per decantar Claramunt pel treball sindical amb les dones treballadores.

Teresa Claramunt, propagandista i activista

L’any 1884 va ser molt decisiu en la vida de Teresa Claramunt, ja que es va casar el gener i tota la seva família, excepte la seva germana, va marxar a viure a Alcoi. Aquests dos fets van marcar l’inici de la seva etapa de dona adulta i de formació de la seva pròpia família. El fet que durant els primers anys de casada sempre utilitzés el cognom del seu marit i sempre

25 *Los Desheredados*, núm. 57 (2.06.1883).

26 Així apareixia en el certificat de matrimoni d’Antoni Gurri i Teresa Claramunt, celebrat el 12 de gener de 1884. Registre Civil de Matrimonis del Jutjat Municipal de Sabadell, secció 1a, tom 13, foli 32.

27 Aquesta idea que Gurri va introduir Claramunt en el setmanari *Los Desheredados* apareix mencionada a Albà ROSELL, “Minúcies Sabadellenques. Records d’infància i de joventut”, [treball inèdit], Montevideo, 1951, p. 118.

28 La informació sobre la constitució de la Secció Varia va aparèixer a *Los Desheredados*, núm. 127 (1.11.1884).

29 L’anticlericalisme i la defensa de l’educació laica eren el nucli d’unió entre diversos moviments –maçoneria, espiritisme, republicanisme i anarquisme– dins el lliurepensament. A més, hi ha també una clara vinculació entre el primer feminisme i aquests moviments, tal com afirma Pere SÁNCHEZ I FERRÉ, *La maçoneria a Catalunya, 1868-1936*, op. cit.

30 *Idem*.

31 Aquest escrit es titulava “Adhesiones. A la protesta de las madres de familia” i aparegué a *Bandera Social*, núm. 37 (25.10.1885).

32 Hi ha referències a aquest corrent obrerista a Pere SÁNCHEZ I FERRÉ, op. cit., p. 258-259 i 266.

33 La notícia del naixement de Proletaria va aparèixer a *El Productor*, núm. 110 (21.09.1888). En la partida de naixement de Proletaria Libre, Registre Civil de Sabadell, núm. 108, i en la partida de defunció d’aquesta criatura, núm. 65, constava que Teresa Claramunt es dedicava a “*las ocupaciones domésticas*” o “*sin profesión particular*”.

34 Que no era el primer fill que perdia la parella Teresa Claramunt-Antoni Gurri es pot deduir de la notícia que va aparèixer en *El Productor*, núm. 140 (19.04.1889), quan deia: “*Nueva desgracia ha venido a afligir a nuestros queridos compañeros Teresa Claramunt y A. Gurri. Su hija Acracia falleció [...]*”. El subratllat és meu i el nom d’Acracia no és el que figurava en la partida de naixement.

35 Soledad Gustavo, en l’article dedicat a Teresa quan va morir, deia que els anys 1888 i 1889 va estar emigrada a Portugal, però aquesta afirmació no s’ha pogut confirmar. Soledad GUSTAVO, “Teresa Claramunt ha muerto”, dins Lola ITURBE, op. cit., p. 51-56; la referència a Portugal, a la p. 53.

signés i aparegués mencionada en la premsa com a Teresa Claramunt de Gurri indicava la importància que tenia Gurri per a Claramunt i l'existència d'una certa dependència, tant material, ja que Claramunt no treballava fora de casa quan es va casar amb Gurri, com intel·lectual i emocional. Tot indica que Antoni Gurri va tenir un paper de mentor de la seva dona i que la va introduir i guiar en els cercles societaris i en el setmanari *Los Desheredados*.²⁷

Són anys decisius en l'evolució posterior de Claramunt. Es podria dir que, després de l'experiència de la vaga de 1883 i del seu matrimoni, Claramunt fixarà les bases del que condicionarà la seva vida posterior: d'una banda, el seu activisme en pro de l'anarquisme i la defensa de les dones treballadores, i, de l'altra, els primers passos com a propagandista i, tímidament, com a publicista. Tot això sota el guiatge del seu marit, que va fer una aposta per la capacitat de la seva dona per guanyar-se la vida fora de la fàbrica com a propagandista i publicista.

Després del fracàs de la *vaga de les set setmanes*, les crides desesperades a l'organització dels treballadors en general, i de les obreres en particular, eren molt nombroses a *Los Desheredados*. El resultat d'aquestes crides va ser la creació de la Sección Varia de Trabajadoras Anarco-colectivistas de Sabadell, en la qual va tenir un paper protagonista Teresa Claramunt. El 26 d'octubre de 1884 es va constituir aquest organisme, que va decidir també associar-se a la FTRE i formar-ne part "*a fin de coadyuvar a la emancipación de los seres de ambos sexos y luchar enérgicamente en pro del cuarto estado*".²⁸

Aquest serà el primer intent fracassat de Claramunt per constituir una organització de dones treballadores amb ideologia anarquista, ideologia a la qual la mateixa Claramunt feia ben poc que havia arribat. La vida de la Sección Varia va ser efímera ja que va desaparèixer després del juliol de 1885.

Paral·lelament a aquest primer intent de constituir una organització de treballadores, Claramunt començà a participar en vetllades i mítings sota el guiatge del seu marit. Les intervencions de la parella Gurri-Claramunt eren molt semblants: tenien un contingut radicalment anticlerical i s'insistia en la necessitat que les dones s'havien d'allunyar del fanatisme religiós, especialment del catolicisme, perquè es

pogués produir la seva alliberació. Aquests plantejaments profundament anticlericals eren compatibles amb el republicanisme, del qual procedien, i amb el lliurepensament.²⁹

També és del final de 1885 el primer escrit de Claramunt del qual es té constància. Com a conseqüència d'un registre de la policia, una dona va tenir un avortament i el 4 d'octubre va aparèixer un manifest de protesta de les "*obreras madres de familia*".³⁰ L'article de Claramunt, del 16 d'octubre, era una adhesió a la protesta de les mares de família.³¹ En aquest article, Claramunt iniciava un tret molt característic de la seva escriptura i discursos, que era partir de la seva pròpia experiència, de les seves vivències, per desenvolupar un discurs molt proper a les dones que la sentien o llegien. També hi apareixien diversos temes que ja eren presents en els primers discursos i que seran una constant en el futur: la importància de la maternitat, de l'organització, de la instrucció i del suport als companys masculins en el camí de la revolució.

Claramunt i Gurri, durant la segona meitat de la dècada dels anys vuitanta, van col·laborar, sense gaire èxit, en la reorganització societària a Sabadell després de la desfeta de la vaga de 1883, molt relacionats amb un grup d'anarquistes del corrent col·lectivista i obrerista que visitaven regularment la ciutat.³² La majoria d'aquest grup eren treballadors tipògrafs i alguns s'organitzaven al voltant del Círculo Obrero Regeneración: eren els tipògrafs Jaume Torrents, Pere Esteve (secretari de la Federació Local de Barcelona a partir de 1887) i Indalecio Cuadrado, el tintorer Francisco Abayá i l'enginyer Fernando Tarrida.

Mentre Claramunt s'anava consolidant com a propagandista en la seva ciutat i als voltants de Sabadell, va quedar embarassada d'una filla, Proletaria Libre, que va néixer el 12 de setembre de 1888 i que va viure cinc mesos, durant els quals Claramunt no va dur a terme cap tipus d'activisme, a més de no treballar fora de casa.³³ Aquest fet demostra la importància que tenia per a Claramunt la maternitat, ja que no era el primer fill que perdia.³⁴ La nena, a pesar de tots els esforços, va morir el 3 de febrer de 1889 com a conseqüència d'una pulmonia. A partir de la mort de la filla, el matrimoni Gurri-Claramunt no va tornar a aparèixer en la premsa i, probablement, va marxar de Sabadell.³⁵

Quan el matrimoni Gurri-Claramunt va marxar de Sabadell, Claramunt tancà una etapa inicial de formació i definició de la seva ideologia. Quan van tornar a reparèixer, a Barcelona, el 1891, Claramunt era una dona més madura i segura de si mateixa que s'alliberarà del cognom del seu marit i, fins i tot, criticarà les dones que l'utilitzaven perquè ho considerava un signe de dependència, ja que "*indica que es propiedad del hombre, su esclava*".³⁶

152

La reaparició del matrimoni Gurri-Claramunt l'abril de 1891 constata la decisió de Claramunt de llançar-se amb més força a la seva tasca de propagar l'anarquia i la defensa de l'emancipació de les dones. Els primers anys de la dècada dels noranta, Claramunt es convertí en una oradora i propagandista molt coneguda i popular a Barcelona i rodalies, i va participar en la primera excursió de propaganda per terres valencianes.

Claramunt continuava considerant-se una treballadora, encara que no s'ha trobat cap referència que, efectivament, treballés. Atesa la intensitat de la seva tasca com a propagandista, sembla bastant difícil que la pogués fer compatible amb una feina fixa, sobretot quan, a partir de 1893, s'hi afegeixen freqüents estades a la presó. No es pot descartar que Claramunt pogués treballar en feines eventuais o, fins i tot, a casa seva, en moments de dificultats econòmiques. De tota manera, el fet de no tenir fills facilitaria que el matrimoni pogués viure d'un sol sou i intentar que Claramunt pogués obrir-se camí en el nou ofici de publicista. De fet, eren corresponsals del setmanari *La Anarquía* de Madrid i tenien molta relació amb els cercles dels setmanaris *El Productor* i *La Tramontana* de Barcelona.

Com ja s'ha assenyalat, el matrimoni formava part del Círculo Obrero Regeneración i participava d'un projecte comú, que, des de 1886, plantejava unes tàctiques que es trobaven en l'origen del sindicalisme revolucionari. D'aquestes tàctiques, la més significativa era la reaparició amb força de la lluita per les vuit hores, relacionada amb el ressò dels sagnants esdeveniments de Chicago.

Aquest obrerisme va trobar en la jornada del Primer de Maig, entre 1890 i 1893, un conjunt de símbols i pràctiques per mostrar les seves opinions i esperances socials per al futur. El Primer de Maig de

1890 es va convertir en una festivitat revolucionària internacional, amb himnes, clavells i senyeres vermelles, i, a Barcelona, unes pancartes grogues amb llegendes que reclamaven la jornada de vuit hores.³⁷ Els anarquistes estaven en contra que aquesta jornada fos només una manifestació i van impulsar una vaga general fins a la consecució de la jornada de les vuit hores.

El projecte comú d'aquest grup d'anarquistes tenia un altre vessant, en el qual Claramunt va tenir un gran protagonisme, que era la confluència de l'anarquisme amb el moviment lliurepensador que englobava espiritistes, maçons i republicans. Aquesta confluència es produïa amb una certa facilitat, perquè l'anarquisme, en els orígens, es trobava unit a les lluites demòcrates, especialment les republicanes. Però aquesta atracció es podia donar també perquè l'anarquisme, com que no tenia un cos doctrinari perfectament elaborat, feia més factible l'acceptació de qualsevol heterodòxia social, sobretot si coincidïa amb una època de crisi en el moviment anarquista.³⁸ Aquesta confluència es donava en la realització de campanyes conjuntes al voltant d'idees en les quals coincidien, com l'anticlericalisme, l'ensenyament laic, la defensa de les llibertats, l'alliberació de la dona, etc. També podia donar-se aquesta confluència compartint espais comuns per al debat com ateneus, centres d'estudis socials, revistes, setmanaris en què escriure, etc.

La tasca d'activista i propagandista de Claramunt estava molt relacionada, durant aquests anys (1891-1896), amb aquests dos vessants del projecte del sector majoritari de l'anarquisme català. El tema que era més present en les seves intervencions en els mítings durant aquesta època era l'anticlericalisme, que enllaçava amb el tema de les dones i de la seva organització. Aquest aspecte acostava molt Claramunt a altres dones que no eren anarquistes però que coincidien amb ella en la idea que la religió catòlica havia ocasionat greus prejudicis a les dones per mantenir-les en la ignorància, el fanatisme i el servilisme. En aquest sentit, la persona amb la qual va intervenir Claramunt en més mítings, després del seu marit, va ser Ángeles López de Ayala, maçona, lliurepensadora, republicana i feminista;³⁹ també va tenir una estreta relació amb Amalia Domingo Soler, espiritista,⁴⁰ i

amb totes dues va compartir una organització de dones, la Sociedad Autónoma de Mujeres.⁴¹

Per a Claramunt, l'emancipació de les dones dels múltiples condicionants que les sotmetien i les debilitaven era un tema central de la seva ideologia i de la seva activitat com a propagandista i activista. Per aquest motiu, durant la dècada dels anys noranta, va estar relacionada amb la creació de tres organitzacions de dones: l'Agrupación de Trabajadoras (1891) –l'única de les tres organitzacions que tenia caràcter obrerista i anarquista–, la mencionada Sociedad Autónoma de Mujeres (1889-1892) i l'Asociación Librepensadora de Mujeres (1896). Aquestes dues últimes associacions no eren anarquistes ni obreristes i eren un exemple clar dels camps compartits amb el lliurepensament del qual parlàvem abans.

Va ser els anys noranta quan Claramunt es va guanyar la fama d'oradora d'un gran vigor que captivava les masses solament amb la seva presència, que commovia, aixecava i arrossegava les masses, que pronunciava sempre paraules ardents, sense “*pelos en la lengua*” i amb “*entereza de ánimo y varonil energía revolucionaria*”; en definitiva, que proclamava pertot arreu “*la oración diaria de la causa de los oprimidos*”.⁴²

La tasca propagandista de Claramunt es va complementar amb l'inici del vessant de publicista a través de la publicació de diverses cartes i alguns articles en tres setmanaris, *El Productor*, *La Anarquía* i *La Tramontana*. A més de les cartes i els articles, Claramunt va escriure i va estrenar, l'any 1896, el drama teatral *El mundo que muere y el mundo que nace*.

La tasca com a activista i propagandista de Claramunt va ser molt intensa l'any 1891 (s'han trobat quinze intervencions seves en mítings i vetllades de propaganda) i l'any 1892 (s'han trobat set intervencions en mítings o vetllades). A partir de l'any 1893, aquesta tasca es va reduir molt com a conseqüència de la persecució que van patir els anarquistes, sobretot a partir dels primers atemptats (de l'any 1893 solament s'ha trobat una intervenció; de l'any 1894, cap; de l'any 1895, una intervenció; i de l'any 1896, dues intervencions).

A partir del maig de 1891 es va iniciar el cercle repressió-terrorisme que va assolir Barcelona i que va culminar durant la celebració del Dia de la Mercè de 1893.⁴³ No es tenen notícies que aquesta repressió afectés Claramunt fins a l'any 1893 quan, arran d'un míting d'estudiants celebrat el febrer de 1893 al

36 Teresa CLARAMUNT, *La mujer. Consideraciones generales sobre su estado ante las prerrogativas del hombre*, Buenos Aires: A. Zuccarelli, [s.a], p. 5.

37 Hi ha una interessant descripció d'aquesta jornada del Primer de Maig a Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul. Los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso (1888-1939)*, Barcelona: Península, 2003, p. 56-58.

38 Aquesta idea de la confluència per falta d'un cos doctrinari elaborat a Enric OLIVÉ I SERRET, “El moviment anarquista català i la francmaçoneria a l'últim terç del segle XIX. Anselmo Lorenzo i la lògia Hijos del trabajo”, separata de *La maçoneria en la historia de España. Actas del I Symposium de Metodología Aplicada a la Historia de la Masonería Española*, Saragossa, 20-22 de juny de 1983, p. 133-151.

39 Sobre López de Ayala hi ha algunes referències biogràfiques a Pere SÁNCHEZ I FERRÉ, *La maçoneria a Catalunya, 1868-1936*, op. cit., p. 169-171; també hi ha una petita biografia a Cándida MARTÍNEZ, Reyna PASTOR, M. José de la PASCUA, Susanna TAVERA (directoras), *Mujeres en la historia de España*, op. cit., p. 570-572.

40 Sobre l'espiritisme i Amàlia Domingo Soler hi ha dos llibres de Gerard HORTA: *De la mística a les barricades. Introducció a l'espiritisme català del segle XIX dins el context ocultista europeu*, Barcelona: Proa, 2001 i *Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*, Barcelona: Edicions de 1984, 2004.

41 Sobre la Sociedad Autónoma de Mujeres: Pere SÁNCHEZ I FERRÉ, *La maçoneria a Catalunya*, op. cit., p. 172; del mateix autor: “Els orígens del feminisme a Catalunya: 1870-1926 (1)”, *L'Avenç*, núm. 222 (febrer 1998).

42 Aquestes descripcions sobre la capacitat oradora de Claramunt són totes de Frederica Montseny. La referència que era oradora d'un gran vigor i captivava les masses, en una entrevista de Jaime Espinar a Montseny apareguda a *Umbral*, núm. 23 (22.01.1938); la referència que la seva paraula va commoure, etc., en un article titulat “Teresa Claramunt o una vida heroica”, *El Luchador* (24.04.1931).

43 Per conèixer aquest cercle repressió-terrorisme: Montserrat CAMINAL I BADIA, “El terrorismo en Barcelona de 1892 a 1896. Antecedentes del Proceso de Montjuic”, tesi de llicenciatura, dirigida pel Dr. Carlos Seco Serrano, Universitat de Barcelona; Joaquín ROMERO MAURA, *La Rosa de Fuego. Republicanos y anarquistas: la política de los obreros barceloneses entre el desastre colonial y la Semana Trágica (1899-1909)*, Barcelona: Grijalbo, 1974; Rafael NÚÑEZ FLORENCIO, *El terrorismo anarquista (1888-1909)*, Madrid: Siglo XXI, 1983; Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul. Los movimientos sociales en la Barcelona de Picasso (1888-1939)*, op. cit.

Teatre Calvo-Vico, Claramunt i el seu home van ser detinguts amb relació a uns incidents que es van produir en la sortida del míting. El matrimoni Gurri-Claramunt va ser jutjat a través d'un consell de guerra en el qual amb prou feines es va poder provar res contra els detinguts. Gurri va ser absolt després de passar quatre mesos a la presó i Claramunt va ser condemnada a quatre mesos d'arrest major i al pagament de 125 pessetes de multa.

154

El cas Calvo-Vico és un cas paradigmàtic de la persecució policial que van patir els anarquistes que no donaven suport a les accions violentes dels grups d'acció però que en patien les conseqüències. L'objectiu deliberat de les autoritats era debilitar i desprestigiar l'anarquisme, i, sobretot, enfonsar el moviment obrer organitzat. A partir del juny de 1893, data en la qual va sortir de la presó pel cas Calvo-Vico, Claramunt pràcticament va desaparèixer de la vida pública, com ja s'ha dit abans. Primer, l'atemptat contra el capità general de Catalunya A. Martínez Campos el setembre de 1893 i, després, l'atemptat del Liceu del novembre van portar Claramunt i desenes d'anarquistes a la presó. Després d'aquests atemptats, ni l'any 1894 ni el 1895 es van produir atemptats a Barcelona i semblava que es tornava a la normalitat. La mateixa Teresa Claramunt va tornar a la vida pública i a la seva tasca de propagandista. La parella es va veure obligada a marxar de Barcelona, probablement per la dificultat per trobar feina, i, quan l'any 1876 va esclatar la bomba en la processó del Corpus, al carrer de Canvis Nous, vivia a Camprodon.

El matrimoni Gurri-Claramunt va ser detingut a pesar de no viure a Barcelona i disposar d'un certificat de l'alcalde i el jutge de Camprodon que provava el seu "*digno proceder y que no nos habíamos ausentado nunca de la población*".⁴⁴ Després de quatre dies d'interrogatori, Claramunt va ser traslladada a les presons nacionals de Barcelona amb altres dones, i el seu marit, a Montjuïc. Poc temps després, també Claramunt va ser traslladada a Montjuïc caminant i amb les seves poques pertinences a sobre.⁴⁵ Al castell de Montjuïc, Claramunt va viure una experiència que la va marcar per sempre, tant des del punt de vista físic, ja que va estar malalta sense que ningú no en tingués cura, com des del punt de vista ideològic, ja

que, després de Montjuïc, es pot detectar un purisme i un radicalisme en els seus ideals que no hi havia abans. Ella mateixa va reconèixer en articles posteriors que els fets de Montjuïc havien "*dejado en mi una huella más profunda*" que qualsevol altre fet, i hi afegia:

" [...] *veo aparecer la terrible silueta del maldito castillo de Montjuich, porque en él enlacé mis dolores con los dolores de los amigos y vi de cerca, muy de cerca, los tristísimos efectos de los instrumentos que funcionaban en la inquisición moderna y oí el chasquido del látigo al cruzar las carnes de las víctimas y heredé los males físicos que me atormentan y perdí al ser que tanto amaba, mi padre, mi querido padre*".⁴⁶

Finalment, el matrimoni Gurri-Claramunt i altres anarquistes van ser absolts, però estaven obligats a patir la deportació a Riu d'Or, tot i que podien optar per desplaçar-se a un país europeu si podien pagar-se les despeses del viatge. Els Gurri-Claramunt formaven part d'un grup de 28 persones que es van traslladar a Anglaterra. D'aquest país van passar a França i d'aquí van tornar cap a Barcelona, on se sap que vivien l'abril de 1898. Claramunt i el seu marit van participar, com molts altres, en la campanya a favor de la revisió del Procés de Montjuïc que va posar en marxa el periòdic republicà *El Progreso*, dirigit per Alejandro Lerroux. Encara que no es va aconseguir la revisió del procés, van ser indultats els 23 presoners que quedaven a la presó el maig de 1900, però amb l'obligació d'expatriar-se.

L'anarquista de càtedra

A partir del Procés de Montjuïc, i encara que Claramunt va tornar a ser durant uns quants anys una propagandista molt coneguda i va participar en conflictes molt importants, com ara la vaga general de febrer de 1902, va quedar marginada de la direcció de l'anarquisme per diversos motius, entre els quals va destacar el fet que no va donar suport al sindicalisme de Solidaridad Obrera, que Claramunt considerava moderat.

En aquesta falta d'adaptació i de defensa de plantejaments intransigents i puristes va tenir un paper molt destacat un personatge molt particular que tin-



Fotografia 1. Teresa Claramunt. Extreta de: Lola ITURBE, *La mujer en la lucha social. La Guerra Civil de España*, Mèxico DF: Editores Mexicanos Unidos, 1974, p. 50.

gué una gran influència en la vida personal i pública de Claramunt: es tractava de Leopoldo Bonafulla.⁴⁷ Claramunt va abandonar el seu marit, probablement al final de 1901, i va mantenir una relació afectiva amb Bonafulla fins al final de la primera dècada. Amb Bonafulla va compartir el que abans havia compartit amb Gurri: els mítings, les campanyes de pro-



Fotografia 2. Leopoldo Bonafulla, segon company de Teresa Claramunt entre 1901-1909. (Biblioteca Arús).

paganda, les detencions i, fins i tot, l'impuls d'alguns diaris com *El Productor*.

La primera dècada del segle XX va significar, doncs, canvis importants en la vida personal de Claramunt, però també va ser una etapa que va estar marcada pels dubtes cap a un sindicalisme emergent amb el qual, finalment, Claramunt no es trobarà de

44 Carta escrita per Antoni Gurri, amb data 10 de febrer de 1898, a *La Campaña de "El Progreso" a favor de las víctimas del proceso de Montjuich*, Barcelona: Tarraco, Viladot y Cuesta Impresores, [s.s.], p. 98-102.

45 Sobre el procés de Montjuïc, Ramon SEMPÀU, *Los Victimarios*, Barcelona: García i Manent, 1900; Federico URALES, *Mi vida*, Barcelona: Biblioteca de La Revista Blanca, 1930, 3 v.; Diego ABAD DE SANTILLÁN, *Contribución a la Historia del Movimiento Obrero Español. Desde sus orígenes hasta 1905*, Mèxic: Cajica, 1960; Andreu CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'Oposició. II*, op.cit.; José ÁLVAREZ JUNCO, *El Emperador del Paralelo...*, op. cit.; Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul*, op. cit.

46 Aquest fragment és d'un article de Teresa Claramunt: "4 de Mayo", *El Productor*, núm. 4 (6.05.1905), p. 2.

47 Sobre Leopoldo Bonafulla es té molt poca informació. Hi ha dues petites biografies a M. Teresa MARTÍNEZ DE SAS, Pelai PAGÈS I BLANCH (coord.), *Diccionario Biográfico del Movimiento Obrero als Països Catalans*, Barcelona: Universitat de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 234; Miguel IÑIGUEZ, *Esbozo de una enciclopedia histórica del anarquismo español*, Madrid: Fundación Anselmo Lorenzo, 2001, p. 206. També es poden trobar referències sobre Bonafulla en la primera dècada del segle XX a Laura VICENTE VILLANUEVA, "Teresa Claramunt i Creus (1862-1931)", [treball inèdit], 2003.

gust. Encara que Claramunt va arribar al sindicalisme partint de la seva pròpia situació com a teixidora de fàbrica a Sabadell, la falta de continuïtat en el treball assalariat va provocar que no estigués organitzada en una societat d'ofici, sinó en els grups d'afinitat.

En el grup d'afinitat eren les idees, i no l'ofici, la base exclusiva de l'organització revolucionària. El sindicalisme era, des de la perspectiva del grup d'afinitat, un instrument "*para arrancar del indiferentismo y de la ignorancia a sus compañeros; el estúpido se convierte en consciente, y luego, de esos elementos, se unen los afines, para exponer teorías o poner en práctica iniciativas*".⁴⁸ Però tornar a les societats obreres d'ofici, molt delmades pel terrorisme i la repressió, no era gens fàcil. Les societats obreres havien mantingut un sindicalisme pragmàtic, amb una escassa càrrega ideològica i amb uns objectius molt clars: aconseguir a través de la lluita sindical una millora real de les condicions laborals del treballador. Un sindicalisme que era possibilista, ja que tractava d'harmonitzar la implantació de millores amb el que permetien les circumstàncies. Un sindicalisme, en definitiva, que pretenia la unitat de tots els treballadors a la recerca de l'eficàcia i que es decantava, per tant, per l'apoliticisme i l'autonomia de cada societat d'ofici amb relació a les tàctiques sindicals, encara que l'acció directa estava molt arrelada a un sindicalisme que arrencava de la Primera Internacional.⁴⁹

Sobre la base d'un sindicalisme dèbil, desorganitzat i amb plantejaments economicistes es van decidir a actuar els anarquistes com Claramunt i el seu company Bonafulla, però també, convé no oblidar-ho, els republicans encapçalats per Lerroux.

L'objectiu de l'anarquisme, per a Claramunt, era la destrucció del capital, i, en aquesta lluita, la vaga general era la batalla decisiva. Una vaga general que no podia ser sinó revolucionària i per a la qual es necessitava una propaganda constant amb l'objectiu de la conscienciació i de convèncer les masses d'obrers, que havien de ser els protagonistes de la revolució. De tota manera, no calia que la majoria arribés a ser-ne conscient, ja que "*basta y sobra para el triunfo con un diez por ciento de convencidos*".⁵⁰ Claramunt tenia molt clar el paper dirigent d'una minoria conscient, que era l'encarregada de la cons-

cienciació i de convèncer a través de la propaganda i accelerar el procés revolucionari. L'ingrés en les societats d'ofici era merament tàctic, el sindicalisme era un mitjà d'agitació que podia preparar el camí de la revolució. Aquest alegre revolucionarisme feia més comprensible l'esclat de la vaga general del febrer de 1902 i el seu rotund fracàs.

La vaga general de 1902 va començar al final de 1901 amb una vaga de serradors mecànics per la reducció de la jornada laboral de deu a nou hores. El conflicte es va estendre a la resta del sector metal·lúrgic barceloní, que va declarar vaga general el 23 de desembre.⁵¹ Els vaguistes eren uns 12.000, però no van aconseguir aturar els establiments més importants del ram. Per als anarquistes, aquest conflicte típic d'un sindicalisme radical no era revolucionari, era una vaga per a una "*mejora relativa, reducida y pobre, por cuanto no querían más que asegurarse [...] la indispensable pitanza para sí y sus familias*", encara que tenia també una dimensió "*generosa y grande*" pel fet de voler, amb una rebaixa d'hores, proporcionar feina als seus companys aturats.⁵²

A mesura que la vaga s'allargava per la resistència patronal, els anarquistes començaven a clamar per una vaga general de solidaritat i dignitat amb els metal·lúrgics. El míting que es va celebrar el dia 16 de febrer de 1902 al Circo Español pretenia acordar la vaga i demostrar "*a las clases directoras y capitalistas que, sin el obrero a quien desprecian, no es posible la vida social*".⁵³

Teresa Claramunt en va parlar en el míting en representació dels carreters, ofici en el qual no treballava però que demostrava que no estava integrada en cap societat obrera perquè no realitzava cap activitat laboral d'una manera contínua. Aquest míting, en el qual tingueren un gran protagonisme anarquistes com Mariano Castellote i el company de Claramunt, Bonafulla, acordà la vaga general, que començà el dia 17 de febrer. Van ser els piquets els que van estendre la vaga i ja al migdia del dia 17 participaven en la vaga 100.000 treballadors, al voltant d'un terç de la seva població.

La vaga, que es va mantenir fins al dilluns 24 de febrer, va fracassar, ja que els metal·lúrgics no van aconseguir cap de les seves reivindicacions i les conseqüències van ser bastant greus per al moviment

obrer organitzat i per als anarquistes. De tota manera, la vaga de 1902 fou un dels conflictes més importants que es produïren a Espanya fins aquell moment, pel nombre de vaguistes i per la seva durada. Encara que els seus dirigents, entre els quals es trobava Claramunt, buscada per les autoritats durant tota la vaga amb intensitat, pretenien que fos una vaga revolucionària, no ho va ser, perquè els seus objectius no eren revolucionaris i perquè la resistència que podien oferir a l'Estat era mínima. De fet, no va ser necessari portar gaires reforços de fora de Barcelona i ni tan sols es van utilitzar els canons lleugers de campanya. Els treballadors solament anaven armats amb pals i pedres, i el tiroteig va ser obra de franc tiradors amb pistoles i escopetes velles. Es van aixecar barricades, però poques. Els obrers van anar a la vaga per solidaritat i dignitat, i només van assaltar forns de pa per menjar.

Les conseqüències de la vaga general sobre la classe obrera van ser terribles, i fou encaixada com una desfeta.⁵⁴ A més, va coincidir amb una perceptible contracció econòmica que provocà l'inici d'una etapa de quatre o cinc anys de desmobilització sindical. La vaga va servir als empresaris per justificar la seva política de reducció de costos laborals. Es va perseguir els obrers més destacats durant la vaga a través de llistes que es passaven els empresaris per no

donar-los feina i van ser detinguts al voltant de 370 agitadors, entre els quals hi havia la parella Claramunt-Bonafulla. La suspensió de les garanties constitucionals que es decretà el febrer de 1902 es prolongà durant més d'onze mesos, fins al gener de 1903. Encara que durant l'any 1903 es produí una certa recuperació de l'activitat sindical i de la conflictivitat laboral, la decadència fou evident a partir de 1904.

Però el fracàs de la vaga no va desanimar Claramunt i el seu company, que, després de ser alliberats, van continuar el seu activisme i la seva tasca de propagandistes, i van posar en marxa una gira de propaganda per Andalusia els mesos de setembre i octubre de 1902.⁵⁵ Aquesta gira de propaganda des-
pertà una gran expectació i els seus discursos van ser escoltats per milers de treballadors andalusos de Cadis, Màlaga i Sevilla. A pesar de l'èxit de la gira de propaganda, la realitat era que l'anarquisme havia iniciat, després de la vaga general de 1902, un camí de decadència marcat per la desorientació i la confusió dels militants sobre els objectius en els quals s'havia de centrar l'anarquisme després del fracàs de la mencionada vaga. La retirada dels anarquistes de les societats d'ofici va agreujar la decadència d'aquestes, a més de la desconfiança dels obrers barcelonins envers els plantejaments anarquistes. Per acabar d'a-

48 Teresa CLARAMUNT, "Organización", *Suplemento de La Revista Blanca* (Madrid), núm. 46 (31.03.1900).

49 La definició del sindicalisme radical es pot conèixer extensament a Laura VICENTE VILLANUEVA, *Sindicalismo y conflictividad social en Zaragoza (1916-1923)*, Saragossa: Institución Fernando el Católico, 1993, p. 157.

50 Teresa CLARAMUNT, "A grandes rasgos", *La Huelga General*, núm. 6 (5.01.1902).

51 Sobre la vaga general de 1902: *La huelga general de Barcelona: verdadera relación de los sucesos desarrollados con motivo del paro general en Barcelona durante la octava semana de este año por un testigo ocular*, Barcelona: Imprenta de Pedro Toll, 1902; Federico URALES, *Mi vida, op. cit.*; Claudi AMETLLA, *Memòries polítiques, 1890-1917*, Barcelona: Pòrtic, 1963; Joaquín ROMERO MAURA, *La Rosa de Fuego, op. cit.*; Joan B. CULLA I CLARÀ, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya*, Barcelona: Curial, 1986; Gemma RAMOS, Soledad BENGOCHEA, "La patronal catalana y la huelga general de 1902", *Historia Social*, núm. 5 (1989), p. 77-95; José ÁLVAREZ JUNCO, *El Emperador del Paralelo...*, *op. cit.*; Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul, op. cit.*

52 Aquesta informació va aparèixer un any després de la vaga general en *La Huelga General*, núm. 13 (20.02.1903), en un article sense signatura titulat "Recuerdo de la Huelga General de Barcelona. Febrero, 1902".

53 "A los obreros de Barcelona. A los de la capital y la región", Barcelona (16.02.1902), full volant (Col·lecció Nettleau).

54 Sobre la decadència de l'anarquisme després de la vaga de 1902: Joaquín ROMERO MAURA, *La Rosa de Fuego, op. cit.*, p. 235-238.

55 Sobre aquesta excursió de propaganda hi ha diversa informació en la premsa anarquista: *El Productor* va recollir una sèrie d'articles de Leopoldo Bonafulla titulats "Recuerdos de una excursión", que es van iniciar en el núm. 1 (29.11.1902), i van concloure en el núm. 15 (7.03.1903). També va sortir informació a *Tierra y Libertad* els mesos de setembre, octubre i novembre de 1902. Igualment en donaven notícia puntual alguns periòdics de Barcelona com *La Veu de Catalunya*, núm. 1345, 1347, 1351 i 1361, dels dies 11, 13, 17 i 27 d'octubre de 1902. També va donar informació sobre l'excursió *La Publicidad*, núm. 2463, 8644 i 2479, dels dies, 11, 16 i 27 d'octubre de 1902. També es fa referència a aquesta excursió a Temma KAPLAN, "Teresa Claramunt a Andalusia", *Catalunya*, núm. 3 (juliol-agost 1986), p. 9.

greujar la situació, a partir de 1904 va reparèixer el terrorisme.

A més, serà després de la vaga de 1902 quan es produirà la marginació de Claramunt de la direcció i el protagonisme dins l'anarquisme barceloní. No eren solament les diferències respecte al tipus de sindicalisme el que provocarà la marginació de Claramunt, sinó les polèmiques i actituds respecte als polítics del seu company Leopoldo Bonafulla. En aquest sentit, va destacar la dura polèmica que es va produir entre Bonafulla (que sempre va comptar amb un cert suport de Claramunt) i el grup *El Productor*, d'una banda, i els grups d'afinitat anarquistes de Barcelona i *Tierra y Libertad* de la família Montseny-Mañé, de l'altra. La polèmica es va produir com a conseqüència de la relació entre Bonafulla i Canalejas, que va proporcionar a Bonafulla la seva sortida de la presó el 1902 i diners a canvi que els obrers fessin una bona rebuda a Canalejas quan arribés a Barcelona. L'acusació era certa, ja que el mateix Bonafulla va reconèixer públicament la seva equivocació,⁵⁶ però els grups anarquistes de Barcelona mai no li van perdonar aquest error. El resultat d'aquesta polèmica va ser, a partir de 1903, la marginació de la parella Claramunt-Bonafulla de l'activitat propagandística de l'anarquisme barceloní, ja que va desaparèixer de les convocatòries de mítings que es van produir a partir d'aquest any. La marginació de Claramunt no va ser tan dura i, a partir de 1904, es pot comprovar una certa recuperació de la seva activitat propagandística, però fonamentalment fora de Barcelona. En la ciutat només participava en conferències reduïdes. Aquest aïllament i marginació van provocar que la parella i el grup d'adeptes al voltant d'*El Productor* es tanquessin més en si mateixos i accentuessin el purisme i la intransigència.

Al voltant de 1905, Teresa Claramunt va escriure el fullet de contingut feminista més elaborat, ja que la resta eren petits articles publicats en la premsa. Es tractava de *La mujer. Consideraciones generales sobre su estado ante las prerrogativas del hombre*. En aquest fullet de setze pàgines, Claramunt va pretendre fer desaparèixer els errors sobre l'educació de les dones, combatre la seva ignorància i buscar les causes del sosteniment d'aquells errors. Claramunt

va desenvolupar en aquest treball idees feministes de sorprenent modernitat, que la van convertir en una autèntica pionera.⁵⁷

Però els anarquistes que s'havien allunyat del sindicalisme i de les masses obreres, mentre els lerrouxistes els atreïen als seus mítings i organitzacions, van començar a replantejar-se el seu aïllament i van intentar convocar una gran demostració de solidaritat obrera el Primer de Maig de 1906. No es tractava d'una vaga revolucionària sinó solament de tornar a plantejar l'antiga reclamació de la reducció de la jornada laboral. La convocatòria va resultar un fracàs i els anarquistes van començar a plantejar-se amb urgència tota la seva estratègia. El 3 d'agost de 1907 es va constituir Solidaridad Obrera amb 57 societats obreres d'ofici i oberta a tots els que volguessin participar en la lluita contra el capital, novament l'antic sindicalisme radical, en el qual podien conviure anarquistes, republicans i socialistes.

Claramunt i el seu company van acceptar com a positius els primers passos de la constitució d'aquesta nova organització, però ben aviat es van distanciar de Solidaridad Obrera perquè ells no podien assumir la moderació del sindicalisme radical de la nova organització. Claramunt i Bonafulla eren partidaris d'un sindicalisme anarquista, que excloïa altres ideologies i que defensava un plantejament clarament revolucionari. En els articles que van escriure la primavera de 1908, Claramunt i Bonafulla afirmaven que eren "societarios" però també revolucionaris, i que la nova federació no ho era. Aquesta posició va provocar que des de la premsa que defensava la nova organització, *Solidaridad Obrera* i *Tierra y Libertad*, s'acusés la parella de provocadors i se'ls marginés de la nova organització.

En aquest context es van produir els esdeveniments de la Setmana Tràgica,⁵⁸ en els quals la parella Claramunt-Bonafulla no va tenir cap paper significatiu a causa de la seva marginació de Solidaridad Obrera. Tanmateix, la repressió fou molt dura, ja que als morts que es van produir s'hi havia d'afegir l'elevat nombre de detinguts, el tancament de centres obrers, escoles laiques, centres culturals i instructius, les deportacions d'unes 200 persones i, sobretot, la severitat sobre unes quantes personalitats simbòliques, entre les quals destacava Ferrer i Guàrdia.

Entre els deportats fora de Catalunya figuraven Claramunt i Bonafulla, que, tot i que no havien tingut un paper protagonista en els fets, encara eren molt coneguts per les autoritats com a figures destacades de l'anarquisme. La generació de dirigents, entre els quals es trobava, al principi del segle, la parella Claramunt-Bonafulla, ja havien estat desplaçats de la direcció de l'anarquisme abans dels fets de la Setmana Tràgica, però aquests successos i la fundació, el 1910, de la Confederación Nacional del Trabajo (CNT) posaran de manifest el relleu generacional.⁵⁹ En aquells moments, els noms de l'anarquisme barceloní eren Mariano Castellote, Francisco Cardenal, Francisco Miranda i Tomás Herreros.

Teresa Claramunt va arribar l'Aragó, desterrada, a 47 anys i un periodista d'Osca es va referir a ella com l'"anarquista de càtedra", propagandista infatigable que, per la seva edat i els nombrosos patiments causats per la presó i les deportacions, tenia ja una salut delicada. La deportació, a més a més, va separar la parella, que ja no va tornar a viure junta.

Quan es va aixecar la suspensió de les garanties constitucionals al final de 1909, la majoria dels desterrats va tornar a Barcelona, però Claramunt es va quedar a viure a Saragossa, on no li costà gaire integrar-se en els cercles anarquistes de la ciutat, entre els quals hi havia alguns coneguts, com Nicasio Domingo o Manuel Buenacasa. Va ser acollida a casa del ferroviari Dalmau a canvi d'instruir i educar les seves filles. Claramunt es va instal·lar en la ciutat juntament amb una petita colònia catalana, fet que demostrava les estretes relacions que hi havia entre els anarquistes i els sindicalistes de Saragossa i

Barcelona. No es tractava solament de la relació publicista que van mantenir molts dirigents amb els òrgans barcelonins de la CNT, ni de la regular presència de catalans en els actes de propaganda confederal, sinó de l'elevat nombre d'aragonesos que van passar a formar part de les cúpules dirigents de la CNT a Catalunya i les repetides "tornades" a terres aragoneses. El cas paradigmàtic va ser el de Manuel Buenacasa, però la llista és molt llarga: Miguel Abós, Felipe Alaiz, Ramón Acín, Arturo Parera, etc. També es van instal·lar a Saragossa catalans, com és el cas de la mateixa Claramunt i altres que, fugint de la repressió a Barcelona durant els anys vint, van viure a la ciutat aragonesa: García Oliver, Vicente Segura, Luis Riera, Pedro Fuste, etc.⁶⁰

A Saragossa, el seu activisme i la seva tasca de propaganda es van reduir molt, però es va convertir en una anarquista de càtedra o, com deia Buenacasa, en un "oráculo indiscutible, guía y consejera".⁶¹ De tota manera, a l'inici de la seva estada a Saragossa, Claramunt encara es va integrar amb força en la dinàmica de l'anarquisme i del sindicalisme saragossans i encara li va tocar patir un nou empresonament, que va ser definitiu per a la seva salut. Efectivament, en el congrés que va celebrar la CNT el 1911 es va prendre la decisió de convocar una vaga general en solidaritat amb els carreters en vaga de Bilbao i contra la guerra del Marroc, i, a més, la CNT va decidir fixar com a lloc de residència del Comitè Nacional la ciutat de Saragossa. El dia 12 de setembre de 1911 era pública la decisió de la Federación Local de Sociedades Obreras de Zaragoza de donar suport a la vaga general i, en el míting que es va celebrar el dia

56 Per al seguiment d'aquesta polèmica, que té els orígens el juny de 1902 i que es va produir entre el novembre de 1902 i el maig de 1903, s'han de consultar *El Productor* i *Tierra y Libertad* d'aquests mesos.

57 Sobre aquest fullet de Teresa Claramunt: Laura VICENTE VILLANUEVA, *Teresa Claramunt i Creus (1862-1931)*, op. cit., p. 173-176.

58 Sobre els esdeveniments de la Setmana Tràgica: Leopoldo BONAFULLA, *La revolución de julio*, Barcelona, 1909; Joan CONNELLY ULLMAN, *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*, Barcelona: Ariel, 1972; Joaquín ROMERO MAURA, *La Rosa de Fuego*, op. cit.; José ÁLVAREZ JUNCO, *El Emperador del Paralelo...*, op. cit.; Joan B. CULLA i CLARÀ, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya*, op. cit.; Temma KAPLAN, *Ciudad roja, periodo azul*, op. cit.

59 Sobre el relleu generacional: Pere GABRIEL, "Propagandistas confederales entre el sindicato y el anarquismo", *Ayer*, núm. 45 (2002), p. 105-145, 108; Adolfo BUESO, *Recuerdos de un cenetista. De la Semana Trágica (1909) a la Segunda República (1931)*, Barcelona: Ariel, 1976.

60 Aquest tema està treballat a Pere GABRIEL, "Propagandistas confederales entre el sindicato y el anarquismo", *Ayer*, núm. 45 (2002), p. 105-145. La referència al tema de les relacions entre els anarquistes de Saragossa i Barcelona, en les p. 133-134. També hi ha referències a aquestes relacions a Laura VICENTE VILLANUEVA, *Sindicalismo y conflictividad social en Zaragoza*, op. cit., p. 110, 134, 135.

61 Manuel BUENACASA, *El movimiento obrero español 1886-1926. Historia y crítica*, Madrid: Júcar, 1977, p. 176.



Fotografia 3. De dreta a esquerra: Francisca Saperas; la seva filla Maria Borràs; a coll, Antonia Fontanillas; el company de Maria, José Fontanillas; Teresa Claramunt. Davant: Ondina i Apolo Fontanillas. Barcelona, 1917-1918. (Arxiu Fontanillas).

17 per ratificar l'acord d'una vaga que ja s'havia iniciat, es va produir una sèrie d'incidents a la sortida de l'acte, en els quals van morir dos treballadors. Com a conseqüència d'aquests incidents es van produir registres domiciliaris i van ser detingudes Teresa Claramunt, Antonia Maimón i altres anarquistes saragossans.⁶²

Claramunt va ser detinguda i empresonada. El Tribunal Militar, per procediment sumari, va demanar pena de mort per a Claramunt, Echegoyen i Antonia Trigo per haver acollit a casa seva diversos perseguits com Buenacasa o Antonia Maimón. Alguns van aconseguir escapar-se a França, com el mateix Buenacasa, Guallarte o Maimón, i altres, com Claramunt, Trigo, Lacort, Echegoyen i 25 més, van ser detinguts. Claramunt ingressà a la presó de Predicadores i no va sortir-ne fins a la concessió de l'amnistia aprovada pel Govern el 1913. Aquest nou empresonament va ser definitiu per a la salut de Claramunt, ja que va ser aquí on li va començar la paràlisi que va patir fins a la seva mort.⁶³

Quan Claramunt va sortir malalta de la presó, va marxar cap a Maó, on va viure durant uns quants mesos col·laborant en *El Porvenir del Obrero*, periòdic amb el qual Claramunt ja tenia una relació anterior. En desaparèixer *El Porvenir* l'any 1914, sembla

que Antonio Ojeda, anarquista sevillà i vell conegut de Claramunt, se la va emportar a casa seva perquè tingués cura dels seus fills i perquè "*la tranquilidad de espíritu y el clima benigno beneficiarían su salud*".⁶⁴

Entre 1914 i 1923, Claramunt va viure entre Sevilla, Saragossa i Barcelona, però la seva activitat va quedar dràsticament reduïda per la seva malaltia. Malgrat això, encara se la va relacionar amb l'assassinat del cardenal Soldevilla el 1923. Respecte als autors del succés hi ha unanimitat, tant entre els testimonis escrits d'anarquistes⁶⁵ com entre els historiadors, que van ser dos aragonesos residents a Barcelona, Francisco Ascaso i Rafael Torres Escartín, del grup d'acció Los Solidarios. Però el que no és tan clar és la participació com a inspiradora de Claramunt, tal com va mencionar Buenacasa en el seu llibre. Claramunt va prestar una primera declaració en el sumari per la mort del cardenal el dia 10 de juny de 1923. En la seva declaració, Claramunt va reconèixer que es van presentar al seu domicili, on havia arribat feia quinze dies des de Sevilla, quatre o cinc joves que ella no coneixia per proposar-li fer una conferència sobre qüestions socials i que ella va contestar que "*por su mal estado de salud en lo referente a un padecimiento nervioso, falta de vista, no*

podía ni ya daba conferencia”.⁶⁶ Claramunt afirmava que no podia reconèixer els seus visitants perquè “*a un metro de distancia no distingue las personas*”. La signatura de la declaració era tremolosa.

Com a resultat de les diligències semblava clar que el processat Francisco Ascaso havia estat a casa de Claramunt i, com que existien indicis que podia haver-hi objectes o papers que podien aclarir el delicte, es va decidir l'entrada i registre del domicili de Claramunt. L'acta de registre⁶⁷ recollia que no s'havia trobat cap document que tingués relació amb l'objecte del registre.

De tota manera, Torres Escartín va acabar declarant que les reunions amb Ascaso, “*donde se habló de dar un golpe de efecto matando al Arzobispo*”,⁶⁸ se celebraven en la casa on vivia Claramunt i que aquesta assistia a les reunions.

D'aquestes declaracions es desprenia que Claramunt coneixia que s'estava preparant alguna acció de càstig per la mort de Salvador Seguí i que va entrar en contacte amb els encarregats de cometre l'assassinat abans i després de l'atemptat. Probablement per l'edat i la malaltia, Claramunt finalment no va ser detinguda.

El 1924 va tornar a Barcelona. La seva salut, ja molt deteriorada, li va impedir, a poc a poc, fins i tot la mobilitat física, i al final dels seus dies va quedar immobilitzada en una cadira de rodes i mantinguda gràcies a la seva germana, que la va acollir a casa seva, i els seus companys d'idees, que cotitzaven petites quantitats de diners per procurar per les seves necessitats.⁶⁹ Com que Claramunt no es podia moure de la seva cadira, el pis del carrer de Mendizábal es va convertir en un lloc de “*peregrinación semanal*” on anaven un “*ramillete de viejas*”: Cayetana Griñón, Francisca Saperas i Tomasa, “la de Sants”, que naraven les seves vides davant altres dones joves que les escoltaven amb “*deleite*”. Es tractava de Frederica Montseny, Libertad Ródenas, les filles de Francisca Saperas i la seva pròpia néta, que encara avui recorda les seves visites al carrer de Mendizábal quan tenia deu o dotze anys.⁷⁰ També la visitaven altres companys, com era el cas del vell Bartolomé Boix, antic col·laborador d'*El Productor*, Tomás Herreros i, quan venien a Espanya per recollir testimonis i documentació, Max Nettleau i Emma Goldman.

No es poden tancar els últims anys de la vida de Claramunt sense fer referència a l'extraordinària admiració i estimació que sentia Frederica Montseny per Claramunt, ja que la considerava la seva mare espiritual. Per a Montseny, Claramunt “*fue el verbo, la voz y el alma poéticas y ardientes*” i hi afegia:

“*Ante Teresa Claramunt siento siempre como un sobrecogimiento; como un respeto sagrado e instintivo; como una admiración fervorosa y ardiente. ¡Oh, quisiera ser para ella, madre sin hijos, la hija que continuara, amase y exhaltara las ideas, los entusiasmos, las luchas, los heroísmos, la epopeya magnífica de su vida!*”.⁷¹

Teresa Claramunt va morir el dia 11 d'abril de 1931 a les tres de la matinada en el seu domicili del carrer de Mendizábal a 68 anys d'edat. Van ser Frederica Montseny, Libertad Ródenas i una tal Teodora les que van tenir cura d'amortallar-la i fer les gestions

161

62 El seguiment d'aquests incidents a *Heraldo de Aragón* (18.09.1911), i a Lola ITURBE, *La mujer en la lucha social. La guerra civil de España*, op. cit., p. 55.

63 Aquesta informació és de Lola ITURBE, *Ibidem*, p. 55.

64 *Ibidem*, p. 55. Pel que fa a Ojeda i a l'arribada de Claramunt a Sevilla, a Frederica MONTSENY, *Mis primeros cuarenta años*, Barcelona: Plaza y Janés, 1987, p. 36.

65 Respecte a aquests testimonis cal destacar el de Manuel BUENACASA, *El movimiento obrero español*, op. cit., p. 177, i el de Juan GARCÍA OLIVER, *El eco de los pasos*, Barcelona: Ruedo Ibérico, 1978, p. 119, 631-632. Sobre l'assassinat també es pot consultar: Laura VICENTE VILLANUEVA, *Sindicalismo y conflictividad social en Zaragoza*, op. cit., p. 143-144. Igualment s'ha de consultar el *Sumario por el asesinato del Cardenal Soldevilla*. Causa núm. 237 (3.02.1924).

66 *Sumario por el asesinato del Cardenal Soldevilla*. Causa núm. 237 (10.06.1923).

67 *Ibidem* (11.06.1923).

68 *Ibidem* (4.02.1924).

69 Sobre aquesta etapa final de la seva vida, Frederica MONTSENY, *Mis primeros cuarenta años*, op. cit., p. 44; Frederica MONTSENY, “Las vestales del ideal”, *La Revista Blanca*, núm. 161 (1.02.1930), p. 397-399; Frederica MONTSENY, “Teresa Claramunt o una vida heroica”, *El Luchador* (24.04.1931), reproduït a *Escritos políticos de Frederica Montseny*, p. 39. Nota “De Solidaridad” al *Suplemento de La Revista Blanca*, núm. 145 i 162 (1.01.1929 i 15.02.1930 respectivament).

70 Frederica MONTSENY, *Mis primeros cuarenta años*, op. cit., p. 44. I el record de les visites al carrer de Mendizábal a Antonia FONTANILLAS, *Breve resumen histórico familiar de mis ascendientes*, op. cit., p. 7.

71 Frederica MONTSENY, “Las vestales del ideal”, op. cit.

necessàries per a l'enterrament,⁷² que es va efectuar el 14 d'abril, data bastant simbòlica per al moviment obrer, ja que es va proclamar la Segona República.

Conclusions

Teresa Claramunt fou una dona amb un temperament nerviós que portà a terme una activitat desbordant i que era oberta, diplomàtica i cordial. Tingué una gran curiositat intel·lectual i, gràcies al seu autodidactisme, acabà tenint coneixements sobre una mica de tot. Tenia un do especial per parlar en públic i era una bona comunicadora, encara que era extremament reservada pel que fa a la seva vida personal.

162

Aquesta dona era propagandista, però no era intel·lectual, ja que les seves idees no les va alimentar inicialment amb l'estudi i la cultura, sinó amb el cor, l'ímpetu i, sobretot, l'experiència viscuda, unida al seu temperament exaltat. Però precisament la manca d'estudis i cultura havia portat Claramunt a valorar molt l'accés de les dones i, en general, dels treballadors a l'ensenyament sense la influència de l'Església.

Durant una gran part de la seva vida, les experiències viscudes i vinculades a la seva existència sempre van ser per a Claramunt una font inesgotable de saber i de vinculació a les multituds a les quals es dirigia. I la connexió es produïa, ja que els treballadors i treballadores sentien que Claramunt era una de les seves.

La seva vida no fou fàcil. Es va lliurar amb el seu ardent temperament a la lluita per un món nou i ho arriscà tot: la feina, la possibilitat de la maternitat, les relacions amoroses i la salut. Patí llargues estades a la presó i fou deportada diverses vegades. Visqué els últims anys gràcies a les ajudes econòmiques dels seus companys i amics, i morí en la misèria igual que hi havia nascut.

Claramunt intentà viure sense acceptar cap limitació en la seva vida per raó de sexe. En aquest sentit fou profundament feminista. Com a treballadora, es considerà lligada a la seva classe social i es vinculà a l'evolució i la renovació del sindicalisme. Paral·lelament, la seva ideologia es decantà cap a l'anarquisme i el seu pensament anà també evolucionant en aquest sentit.



Fotografia 4. Teresa Claramunt amb l'anarquista Antonio Ojeda i els seus fills. Sevilla, 1913-1923. (Arxiu Fontanillas).

Claramunt, quan s'inicià en la lluita social, ho va fer com a sindicalista i feminista, i conegué l'anarquisme amb el seu marit i mentor, Antoni Gurri. Durant molt de temps, primer a Sabadell i després a Barcelona, intentà unir sindicalisme i feminisme creant una organització de dones treballadores, però els seus esforços fracassaren i va passar a col·laborar amb organitzacions de dones que no eren treballadores ni tenien plantejaments anarquistes.

Claramunt no fou una dona que es pugui considerar representativa de les dones sindicalistes llibertàries, ja que ben aviat, després de la *vaga de les set setmanes* (1883), deixà el treball assalariat a la fàbrica. Les seves intervencions sindicals en les vagues en què participà a partir de mitjan anys vuitanta van ser com a agitadora i propagandista i no

com a membre de cap societat obrera relacionada amb la feina.

Aquest fet pot explicar la seva evolució ideològica respecte al sindicalisme. Inicialment, Claramunt s'integrà en un sindicalisme radical que es remuntava a l'època anterior a la Primera Internacional i que va protagonitzar la *vaga de les set setmanes*. Claramunt es formà en aquest sindicalisme, entrà en contacte amb l'anarquisme i evolucionà al compàs d'aquesta ideologia en la seva concepció del sindicalisme. L'assistència de Claramunt al Congrés Comarcal de Barcelona de l'any 1887 la va fer evolucionar cap a una tàctica sindical amb plantejaments clarament revolucionaris que s'articularen al voltant de la convocatòria de vagues generals els primers de maig. Claramunt, que tenia molt difícil integrar-se en les societats obreres d'ofici perquè no realitzava cap treball assalariat, s'integrà fàcilment en els grups d'afinitat.

Claramunt desenvolupà la seva activitat propagandista durant els primers anys noranta i patí les persecucions, a partir de la vaga general de maig de 1891, i la radicalització de les posicions d'alguns grups anarquistes partidaris de la violència, a partir de 1893. El Procés de Montjuïc (1896) fou el fet més visible de la persecució contra els anarquistes i marcà decisivament l'evolució personal i ideològica de Teresa Claramunt.

L'experiència de Montjuïc portà molts anarquistes, entre els quals hi havia Claramunt, a desconfiar de les masses, fins i tot de les que estaven organitzades en les societats d'ofici, i a considerar que s'havia de desenvolupar un sindicalisme dirigit per minories conscients, els anarquistes, que utilitzaren el sindicalisme com a instrument per desencadenar la revolució. La vaga de 1902 fou l'exemple d'un sindicalisme radical que havia sobreviscut en les societats obreres d'ofici i d'uns plantejaments anarquistes revolucionaris i insurreccionals que havien madurat en una etapa de repressió i persecució. El fracàs de la vaga indica, entre d'altres aspectes, que el sindicalisme radical de les societats obreres era molt lluny del sindicalisme revolucionari dels anarquistes que havien dirigit la vaga, entre els quals hi havia Claramunt i el seu nou company, Leopoldo Bonafulla. Durant quatre anys, l'anarquisme es tancà

una altra vegada en ell mateix i les polèmiques i enfrontaments entre ells encara els debilità més. Fou el moment en què Claramunt quedà marginada de l'activitat de l'anarquisme barceloní.

Claramunt mantingué les seves posicions puristes respecte al sindicalisme i no participà en la constitució de Solidaridad Obrera ni, posteriorment, de la CNT. Claramunt s'allunyà del sindicalisme, que considerava reformista i, per tant, contrari a les possibilitats de posar en marxa un procés revolucionari.

Respecte a l'anarquisme, es podria dir que aquesta ideologia fou creixent en Claramunt paral·lelament al seu allunyament del sindicalisme. En la seva etapa inicial de Sabadell, Claramunt es considerava, sobretot, feminista, sindicalista i poc anarquista. Els anys noranta, l'anarquisme fou adquirint importància en l'univers ideològic de Claramunt, que evolucionà cap a posicions més dogmàtiques i puristes. L'anarquisme de Claramunt guanyà en rotunditat, però també en intransigència, i va desenvolupar un discurs, en la primera dècada del segle XX, en què l'ideal àcrata cada vegada s'idealitzava i mitificava més. Teresa Claramunt acabà l'última etapa de la seva vida essent poc sindicalista i més anarquista, i va mantenir el seu interès pel feminisme, que destaca com un dels trets que millor definiren el seu pensament.

Conscient de la dificultat d'escriure sobre una vida tan complexa com la de Teresa Claramunt, és necessari destacar la dificultat que, per a una dona obrera, havia de significar voler viure la vida sense acceptar cap limitació pel fet de ser dona al final del segle XIX i el principi del segle XX. Teresa Claramunt sobresurt de la col·lectivitat pel seu desig d'individualitat, que l'empenyà a la diferència i, per tant, a la transgressió i el canvi. Aquest és el valor i l'actualitat que té el coneixement de la vida d'una dona que morí fa més de setanta anys. ●